

a színpadi mozgás természetes és szükségszerű hozzátartozása a színjátásához) levonni, hangsúlyozni, s hogy kritikáit mindig valamely aktuális színházi jelenséghez köti, a műsor egészét nézi —, értékes és érdekes könyv, mert adalék egy közösség színházi kultúrájáról. Számunkra a tájékozódás és ismeretszerzés mellett különösképpen azok a részletek érdekesek, amelyekben ismerős, a mieinkéihez hasonló gondokkal, problémákkal találkozunk. S ilyen valóban nem kevés akad — az országos színházi törekvésekhez, színvonalhoz való felzárkózás, a hazai daraboktól idegenkedő műsortervek, a sok közepes előadás, amelyek közül olyan nehezen nőnek ki a csúcok, a tervteljesítés adminisztratív egyoldalúsága, a közönségienynek olcsó szórakoztatással való kielégítése stb. —, s hogy ez itt is, ott is így van, semmi esetre sem lehet megalégedést nyújtó vigasz sem a romániai, sem a jugoszláviai magyar színjátszás számára, inkább a színház általános, mielőbb kiküszöbölésre kívánczó hibáira, a nagy általánosságban langyos közép-európai színház életerezésének szükségességére figyelmeztet Kántor Lajos fogyatékoságai ellenére is fontos kötete.

GEROLD László

A FELADATOK MEGJELÖLÉSE

Jean Cazeneuve: *Sociologija radio-televizije*, BIGZ, Belgrád, 1976

Napjainkban már nemcsak kísérletek történnek a tömegtájékoztatási eszközök társadalmi vonatkozásainak feltárására, de — bár mind gazdagabb az audiovizuális eszközök törvényszerűségeit kereső és vizsgáló szakirodalom — az igyekezet, hogy a szociológia lépést tartson az úgynevezett mass médiumoknak a hatvanas-hetvenes években bekövetkezett expanziójával, csak részben vezetett eredményekhez. A rádió, de kiváltképpen a televízió annyira ráerőszakolta magát a XX. század emberére és annyira társadalmi jelenséggé vált, hogy akarva-akaratlan a szociológiának számot kell vetni vele, sőt minden bizonnyal külön, önálló életet is élő ágává kell válnia. A szociológiának az audiovizuális kultúrával mint társadalmi jelenséggel szembe kell nézni, annál inkább, mert ma már nem kérdéses, hogy a mass médiumok társadalmi fejlődésünk egyik legfontosabb tényezői lettek. Nemcsak szabad időt befolyásolnak immár, mint azt évtizedekkel ezelőtt állították, hanem szinte félelmetes erővel hatnak ízlésre, szokásra; tudatot ébresztenek, befolyásolnak, szükségérzetet keltenek stb., nem is beszélve arról, hogy ma az emberiség túlnyomó része ismeretszerzésének legfőbb forrása. Ezen csodálkozni sem kell, hiszen nemcsak a készülékek száma nő világszerte

rohamosan, hanem a stúdióké és a műsoridőé is. És mindez annak érdekében, hogy a társadalom minél inkább éreztesse gondviselését az egyén felett.

Egyes fejlett országokban már nemcsak családokra, hanem minden egyénre jut készülék. Az Amerikai Egyesült Államokban pl. 1949-ben 4 millió készülék volt, de már a következő évben több mint tízmillióra nőtt a számuk. 1961-ben minden harmadik amerikainak volt tévéje, 1973-ban pedig mindenkire jutott egy. Franciaországban is, 1950-ben alig volt 4000 készülék, 1973-ban már tizenkettő és fél millió ekránon nézték a műsort. Még egy kis statisztika: 1969-ben a Szovjetunióban 31, Japánban 22, Olaszországban 9 millió tévékészülék volt, nálunk viszont tavaly három-, Magyarországon pedig több mint kétmillió előfizetőt tartottak nyilván. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy rádióból világszerte négyszer-ötször annyi van, mint tévéből, akkor elképzelhető, hogy e két legnépszerűbb tömegtájékoztatói eszköz mennyire befolyásolhatja életünket. Ezért véli Jean Cazeneuve, az ismert francia szociológus, hogy a televíziónak legalább akkora forradalmasító ereje és szerepe van századunkban, mint a gőzgépnek volt a XVIII-ban.

Cazeneuve *A rádió-televízió szociológiája* című, most szerbhorvát fordításban is megjelent könyvének első kiadása még tizenöt évvel ezelőtt készült, de ha adatai sokszor elavultak is, vizsgálatainak eredményei aligha. Sőt a szociológiai jellegű kutatásokhoz szükséges kiindulópontokat határozta meg, minden bizonnyal hosszú időkre előre. Nemcsak megjelölte a feladatokat, hanem útbaigazítót is adott az ilyen érdeklődésű szociológusok számára. A könyv azonban nemcsak problémafelvető és útmutató jellege miatt érdemel figyelmet, hanem azért is, mert igazolóni látjuk benne a tévé hőskora előtti időszak egyes prognózisait. A szerző például már másfél évtizeddel ezelőtt — szovjet és francia példát említve — arra figyelmeztet, hogy az egystúdiós megoldás monopóliumhelyzetbe hozza a tévét, s a bizonyos egészséges konkurrencia hiányában fejlődésképtelenné válik. Másik végletbe estek az amerikaiak, akik túlméretezték stúdióik számát olyannyira, hogy ott már fejlődést elősegítő versengés nemigen létezhet, ugyanakkor a teljes elkommerciálizálódás is fenyeget. Anglia, Japán és Kanada tévéhálózata a leginkább fejlődőképes, mert adóik számára és a műsoraik idő- valamint témaarányaira is legjobban ráéreztek.

A polgári szemléletű francia szociológus kötetbe foglalt elméleti és gyakorlati kérdésekről szóló tanulmányai széles problémakört érintenek. Vizsgálódásának tárgya a rádió- és tévékészülékekkel való ellátottság, a médiumok hatása a szabad időre, viszonya a politikai rendszerrel, a televízió vizuális vonzóereje és ezzel szemben a rádió inkább képzeletet fejlesztő hatása stb.

Cazeneuve arra figyelmeztet, hogy a szóban forgó médiumok fejlődése nem csak a gazdasági, anyagi és műszaki adottságok és feltételek függ-

vénye, hanem fejlődésük ütemét elsősorban a nézők, illetve a hallgatók határozzák meg. Azokban az országokban, amelyekben kisebbek a műveltségi különbségek (az európai országokban és az USA-ban például), előbb alakul ki az a „standard ízlés” (közízlés), amelyhez aztán viszonyítani lehet, barométerként szolgálhat. A társadalmi szempontból homogénebb közönség esetében a fejlődés sokkal gyorsabb, mint ott, ahol a különbségek kifejezettebbek. Lassúbb viszont a fejlődés ott, ahol állami monopól van a rádió és a tévé felett, mint azokban az országokban, ahol a szabad konkurrencia csak az életképebb stúdiókat tartotta fenn.

A szociológia azt tekinti elsődleges feladatának, hogy a közönség szemszögéből ítéljen a médiumról. Cazeneuve úgy véli, hogy az audiovizuális eszközök vizsgálata tulajdonképpen a „fogyasztók” véleménykutatásával kell kezdődjön, amelynek univerzális formája ugyan még nem alakult ki, de a számos egymástól eltérő módszerek összessége — a műsor közbeni telefonhívásoktól kezdve, a levél általi véleménynyilvánításokon keresztül (a nézők 3—7 százaléka reagál ily módon) egészen a tudományos megalapozottsággal folyó kutatásokig — már-már egészen megbízható eredményeket adhat. A sokszempontú elemzés ugyanis szükségserűen kirajzolja az általános nézeteket, felfogásokat és megközelítő pontossággal adja meg azok összességét. A véleménykutatás nyugaton fejlődött ki jobban, annál az egyszerű ténynél fogva, hogy a reklámügynökök csak a nézett műsorokban hajlandók hirdetni, s így állandó véleménykutatásra kényszerítik a tévéállomásokat. Ezzel akaratlanul is a szociológiai kutatást segítik, annál inkább, mert a nézőket kategorizálják is, életkoruk, nemük, családi és vagyoni állapotuk, iskolai végzettségük és vallásuk szerint.

A rádió és televízió iránt érdeklődő szociológus a szabad időt elemző kollégáik eredményeire is alapoz, mert a szabad idő ma már nemcsak szórakozási és kikapcsolódási időt fed, hanem befogja a művelődésre és tájékozódásra, ismeretbővítésre szánt idő egy részét is. Azt már megbizonyították, hogy ma a szabad időt nem a család, legalábbis elsődlegesen nem a család hanem a tévé és kisebb mértékben a rádió szabja meg. A tévé szabad időt befolyásoló szerepe megnyilvánul abban is, hogy csökkenti a moziba és színházba járók számát, éppúgy, mint a könyvet és újságot olvasókét vagy a futballmeccsre, természetbe, kocsmába járók számát is. Cazeneuve e két kétségkívül fennálló jelenség komplexebb vizsgálatára sajnos nem vállalkozik. Nem kimerítő könyvének az a fejezete sem, amely a televíziónak a gyermekekre gyakorolt hatását vizsgálja. A szerző csupán alátámasztja Hilde T. Himmelweitnek azt az állítását, miszerint a televízió elsősorban a középszerű intelligenciával bíró és az átlagosnál kevesebbet olvasó gyermekeknek nyújt jelentősebb segítséget az iskolai tananyag elsajátításában. A mérések azt bizonyítják, hogy a tévékészülékkel nem rendelkező szülők gyermekei nincsenek hátrányosan megkülönböztetve az iskolatelevízió nézőitől. Ezzel szemben

a tévés családok gyermekeinek az eseményekről és jelenségekről, tehát a világról szerzett értesüléseik sokkal nagyobbak azokétól, akiknek nincs készülékük. Ez elsősorban a gyermekeknek a tévé műsorai iránt tanúsított nagyfokú érdeklődésével magyarázható. A pszichológusok ezt a jelenséget már egyfajta voyeurizmusnak nevezik.

Arra a kérdésre, milyen általános kulturális jelenségekkel bír a televízió és a rádió, Cazeneuve kissé pozitivistának tűnő választ ad, mert csak megállapítja, hogy a rádió és a televízió az osztályok, népek és különböző kultúrák közeledésének előmozdítója.

Mint utaltunk is már rá, Jean Cazeneuve több esetben csak a kérdés-felvetés szintjén marad, nem fejt ki végig a gondolatot, ami nyilván azzal magyarázható, hogy másfél évtizeddel ezelőtt e tudományág még olyan szinten mozgott, hogy a máig már tisztázott kérdésekre nem adhatott választ. Viszont tény, hogy a rádió-televízió és a társadalom viszonyának több kérdését tisztázta, sőt a kutatás határait is tágította, csapást vágva a további vizsgálódásoknak.

BORDÁS Győző

F I L M

VÁLTOZATOK NÉHÁNY IDŐSZERŰ TÉMÁRA

Jegyzetek a XXIV. pulai filmfesztiválról

„... elvárom, hogy a filmművészek, akár csak a más művészek, újabb, korszerűbb témájú értékes alkotásokat készítsenek. Ez nem jelenti azt, hogy a népfelszabadító háborúból, vagy általában a történelemből merítő filmeknek nem lehet korszerű üzenetük. Bármilyen is legyen a tartalom, a lényeg az, hogy jó film szülessen, amely komoly művészi élményt nyújt, és hozzájárul általános előrehaladásunkhoz.”

(Josip Broz Tito a zágrábi *Filmska kultura* c. folyóiratnak adott interjújából.)

Befejeződött a nyolc napig tartó XXIV. jugoszláv játékfilmfesztivál, a tavalyi fesztivál óta készült teljes évi filmtermésünk szemléje. Vespasianus amfiteátrumában kiosztották a díjakat, levonták a fesztiváli zászlókat, de csak a vetítések, a sajtókonferenciák, a közvetlen viták sora szakadt meg, az idei szemle áttekintése, összefoglalása s mérlegének fölállítása most van folyamatban.